

PARTICIPATIONEM OMNIUM BONORUM
FORMA I ZNACZENIE PRZYJĘCIA DO UDZIAŁU W DOBRACH
DUCHOWYCH ZAKONU NA PRZYKŁADZIE MENDYKANTÓW
W PAŃSTWIE ZAKONU KRZYŻACKIEGO W PRUSACH

Niezbędnym elementem dla stworzenia właściwych podstaw funkcjonowania klasztorów mendykanckich w średnowiecznym społeczeństwie było nawiązanie i utrzymywanie ścisłych kontaktów z ich otoczeniem. Szło nie tylko o rozwinięcie akcji duszpasterskiej i skupienie w kościele klasztornym jak największej liczby wiernych, ale też pozyskiwanie ich wsparcia, koniecznego dla utrzymania zakonników. W państwie krzyżackim sytuacja w tym względzie była szczególna, gdyż mendykanci zasadniczo nie mieli prawa do posiadania nieruchomości w miastach i pozyskiwania dochodów ze stałych czynszów¹. Nawiazywanie bliższych relacji ze świeckimi polegało na organizowaniu, przy kościołach klasztornych, bractw i potwierdzaniu bliskich kontaktów z organizacjami cechowymi i osobami prywatnych poprzez spisywanie odpowiednich umów. Zakon czy też pojedynczy klasztor, zobowiązywał się do sprawowania mszy wieczystej, czasem też pochówku, zaś dobrodzieje do stałego wspierania go pieniędzmi, sfinansowaniem zakupu paramentów kościelnych bądź dostarczaniem określonych naturaliiów.

Działania te znajdują pewne odbicie w zachowanych, niestety, tylko w niewielkim stopniu dokumentach z dawnych archiwów klasztornych². Przede wszystkim umowach zawieranych z organizacjami ce-

¹ W. Roth, *Die Dominikaner und Franziskaner im Deutsch-Ordensland Preußen bis zum Jahre 1466*, Königsberg 1918, s. 12. Ograniczenie to w mniejszym stopniu dotyczyło zgromadzenia augustianów-eremitów.

² Większość z nich uległa zniszczeniu w okresie reformacji. Część przejęły władze poszczególnych miast, co nieraz odbywało się w oparciu o odpowiednie porozumienia obu stron. Z zachowanych dokumentów wiadomo, że było tak na pewno w przypadku dominikanów w Elblągu i franciszkanów w Gdańsku.

chowymi, dotyczącymi przyjmowania do bractwa klasztornego i dopuszczenia do udziału we wszelkich dobrach duchowych, wynikających z modlitw zakonu (*participationem omnium bonorum*)³. Powstanie tej praktyki wynikało z istnienia dawnej tradycji, traktowania klasztorów jako wspólnot gromadzących, przez swe modlitwy, szczególnie zasługi u Boga. W oparciu o to przekonanie od VIII-IX wieku w tradycji monastycznej Zachodu ugruntował się zwyczaj przyjmowania osób indywidualnych i korporacji do uczestnictwa we wszystkich łaskach danego klasztoru. Doktrynalną podstawą był w tym względzie dogmat o świętych obcowaniu, którego przejawem było zapisywanie w księgach brackich imion osób zmarłych i pamięć o nich, potwierdzana poprzez wspomnianie w modlitwach. W XIII w. umocnieniu tych praktyk sprzyjał proces popularyzacji przedstawień czyśćca⁴, z którymi łączyło się przekonanie o skuteczności modlitw i zasług osób żyjących, podejmowanych w intencji własnej, jak i za dusze zmarłych przebywających w czyśćcu⁵. Dokumenty te były więc z jednej strony gwarancją sprawowania przez klasztor lub zakon potrzebnych modlitw, ale również formą potwierdzenia szczególnych zasług pojedynczych osób, bractw lub cechów dla konkretnego klasztoru czy też całego zakonu, osiągniętych zazwyczaj poprzez złożone na jego rzecz ofiary i zapisy⁶. Wystawienie dokumentu oznaczało przyjęcie do bractwa zakonnego, wpis do księgi brackiej i wspomnianie w modlitwach. Obejmowały one również bliskich przyjmowanej osoby zarów-

³ Na tema bractw kościelnych zob. hasło K. K u z m a k, *Bractwo kościelne, konfraternia*, [w:] *Encyklopedia Katolicka* (dalej cyt.: EK), t. II, Lublin 1976, kol. 1013-1020.

⁴ Zob. K. S t r z e l e c k a, *Czyściec*, [w:] EK, t. III, red. R. Ł u k a s z y k, L. B i e Ń s k o w s k i, F. G r y g l e w i c z, Lublin 1979, kol. 940; J. L e G o f f, *Narodziny czyśćca*, Warszawa 1997, s. 248-280.

⁵ Zob. uwagi J. K ł o c z o w s k i e g o, *Przyczynek do problemu zaplecza społecznego klasztoru dominikańskiego w Polsce średniowiecznej*, [w:] *Aetas media, aetas moderna. Studia ofiarowane profesorowi Henrykowi Samsonowiczowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. H. M a n i k o w s k a, A. B a r t o s z e w i c z, W. F a ł k o w s k i, Warszawa 2000, s. 469.

⁶ Dominikanie: zob. hasło *participationis omnium bonorum concessio* w indeksie wydawnictwa *Zbiór formuł zakonu dominikańskiego prowincji polskiej z lat 1338-1411* (dalej cyt.: ZFZD), wyd. J. W o r o n i e c k i i J. F i j a ł e k, (Archiwum Komisji Historycznej t. XII cz. II) Kraków 1938. Liczne tego typu dokumenty wystawiane przez miejscowych franciszkanów przytacza registariusz kustodii pruskiej zakonu zob. *Urkundenbuch des alten sächsischen Franziskanerprovinzen*, t. II *Die Kustodie Preussen*, (dalej: UB Franz.) hrsg. von L. Lemmens, Düsseldorf 1913.

no żyjących, jak i zmarłych, za których modlić się mieli zakonnicy. Do udziału w dobrach duchowych zakonu przyjmowano również osoby duchowne. Szczególnie dobrze znane są tego typu umowy spisane przez, działające na terenie państwa krzyżackiego, konwenty dwóch największych zgromadzeń mendykanckich, to jest franciszkanów i dominikanów. Nie należy jednak wątpić, że podobnie było i w przypadku karmelitów czy augustianów-eremitów⁷. Zachowane dokumenty pochodzą z XIV i XV w. prawdopodobne jest jednak, że wynika to z faktu, że wcześniejsze nie zachowały się do naszych czasów.

1. Forma i treść dokumentów przyjęcia do bractwa i zobowiązań do modlitwy

O powszechności wystawiania przywołanych powyżej dokumentów najlepiej świadczy fakt, posługiwania się z góry przygotowanymi formularzami. W przypadku dominikanów można to dobrze udokumentować, gdyż zachował się zbiór formuł zakonu prowincji polskiej. Znajduje się w nim między innymi formularz dokumentu z 1372 r., wystawionego przez prowincjała Jan z Brzegu, dla „bractwo szlachty pruskiej”, z zobowiązaniami podjętymi przez klasztor w Toruniu⁸. We wspomnianym zbiorze znajduje się kilkadziesiąt przykładowych dokumentów, wystawianych dla różnych odbiorców, w związku z potwierdzeniem faktu przyjęcia do bractwa zakonnego i dopuszczenia do udziału w dobrach duchowych zakonu⁹. Formularze wskazują na wystawione tego typu dokumentów zarówno dla indywidualnych świeckich (nr 57, 58, 69), książąt (nr 275, 276, 302), rycerstwa (nr 20, 37, 49,

⁷ Na terenie państwa zakonu krzyżackiego w Prusach działały konwenty czterech zgromadzeń mendykanckich: dominikanów (Gdańsk, Chełmno, Elbląg, Toruń, Tczew, Nordembork później Gierdawy), franciszkanów (Toruń, Chełmno, Nowe nad Wisłą, Braniewo, Welawa później Królewiec, Barczewo, Gdańsk, Zalewo – dom obserwantów), augustianów-eremitów (Reszel, Chojnice, Świętomiejsce, Patollen,) i karmelitów (Gdańsk). Dodatkowo w 1507 r. za sprawą biskupa Łukasza Watzenrodego powstał, w warmińskim Fromborku, klasztor żebraczego zakonu św. Antoniego.

⁸ Formularz tego dyplomu znajduje się w ZFZD, nr 84, s. 290-291, zaś cała treść dokumentu, Archiwum Diecezji Chełmińskiej w Pelplinie (dalej cyt.: ADP), nr 1, k. 16v-17v. Szczegółowej analizie jego zawartości, posługując się tylko zachowanym formularzem, dokonał J. K ł o c z o w s k i, *Przyczynek...*, s. 472-473.

⁹ Ogólnego omówienia typów dokumentów i ich odbiorców w ZFZD dokonał J. K ł o c z o w s k i, *Przyczynek...*, s. 471-472. W tekście odwołuję się do kolejnych numerów dokumentów w wydawnictwie ZFZD.

54, 295), możnych (nr 298), mieszczan (nr 48, 52), przełożonych górników w Bochni¹⁰, a także duchownych, w tym opatów (nr 16, 43, 293), zakonnic (nr 41), biskupów (nr 40), prałatów i księży (nr 133, 294), kanoników (nr 41), komtura krzyżackiego w Prusach (nr 168, 169, 187)¹¹, rektora szkoły w Lublinie (nr 91) i profesora prawa (nr 296). Ponadto dokument o podobnym charakterze wystawił generał zakonu Elias Raymundi dla wielkiego mistrza zakonu krzyżackiego Winrycha von Kniprode (nr 145). Wystawcą mógł być, jak wspomniano, generał zakonu, prowincjałowie (nr 16, 45-49, 52, 84, 85, 169, 170), uczestnicy obrad kapituły prowincjalnej (nr 83, 275) jak i przeorzy poszczególnych konwentów (nr 37, 69, 78). Widoczna jest tu pewna gradacja w dopuszczaniu do gromadzonych przez zakon dóbr duchowych. Obejmowało ono więc partycypacje w „dobrach” jednego klasztoru, kilku, danej prowincji i w końcu całego zakonu. Na każdym szczeblu dokument wystawiały odpowiednie władze (przeor, prowincjał lub kapituła, generał)¹². Zobowiązywano się w nich do modlitw w intencji osób przyjętych do duchowego bractwa jednego konwentu, kilku klasztorów, całej prowincji lub zakonu. Współdziałal w modlitwach zakonu oznaczał przyjęcie do bractwa (*fraternitas*), określanego też współbraterstwem (*confraternitas*). Oznaczało to duchowy udział w dobrach płynących ze sprawowania przez zakon: mszy, modlitw, kazań, postów, czuwań, wyrzeczeń i innych dobrych dzieł (*omnium missarum, oracionum, predicacionum, ieiuniorum, vigiliarum, abstinentiarum, laborum ceterorumque bonorum*). Być może taka kolejność zawarta w powtarzającym się formularzu dokumentów wydawanych zarówno przez dominikanów, jak i franciszkanów, była odwzworowaniem postrzegania poszczególnych działań zakonu przez wiernych¹³. Inną formą było zobowiązanie do modlitw poszerzone jeszcze

¹⁰ Nagłówek formularza dokumentu mówi o współbraterstwie dla wszystkich mieszkańców miasta Bochni (*confraternitatis communitati totius civitatis*), jednak jako odbiorcy, w treści dokumentu wskazani są: *viris et dicretis prefectis ac magistris montanorum in Bochna*, ZFZD nr 170, s. 326. Pomiął ten element J. Kłoczowski i e g o, *Przyczynek...*, s. 472, który przyjął, że chodziło o całą wspólnotę mieszkańców miasta.

¹¹ W rzeczywistości chodziło o wójta w Laskach (w dokumencie mowa o: *fratrum in Lesk*), na terenie działania klasztoru dominikanów w Tczewie.

¹² Zwrócił na to uwagę J. Kłoczowski, *Przyczynek...*, s. 469.

¹³ Tamże.

o mszę wieczystą (*missa perpetua*) w intencji ofiarodawców (nr 37, 76)¹⁴. Odrębny charakter miały natomiast dokumenty wystawiane dla dobrodziejów zakonu, w których gwarantowano im nie tylko udział w dobrach duchowych zakonu, ale również modlitwy przed wybranym ołtarzem, czy też w określonej kaplicy (nr 52, 76), a także pochówek w kościele klasztornym. W przypadku dokumentów wydawanych przez franciszkanów obok podobnej formuły udziału we wszystkich dobrach zakonu tworzonych przez braci franciszkanów jak i klasztory sióstr klarysek, w niektórych dokumentach określono jeszcze, że modlitwy będą odbywały się we wszystkich dwu tysiącach stu osiemdziesięciu sześciu klasztorach zakonu na świecie (*plenam participationem missarum, vigiliarum, orationum, ieiuniorum, castigacionum ac omnium aliorum operum bonorum que per fratres nostri ordinis et sorores ordinis Sancte Clare per totum orbem in bis mille centum octoginta sex monasteriis*)¹⁵. W tym elemencie widać szczególnie ważny aspekt tego typu formy więzi z zakonem. Wielka liczba klasztorów, w których miały być prowadzone modlitwy za wiernych, podawana była w dokumentach nie przypadkowo. Miała być dodatkową gwarancją dla świeckich wiernych i oddziaływać na ich wyobraźnię i umacniać w przekonaniu właściwego ulokowania swych potrzeb religijnych w zakresie zabezpieczenia na drodze do zbawienia. Podobnie, jak w przypadku dominikanów, wydawane dokumenty miały pewną gradację, wystawili je: gwardianie poszczególnych klasztorów, wikariusz kustodii pruskiej i wreszcie minister prowincjałny. Ten ostatni wydawał te, gwarantujące modlitwy wszystkich klasztorów zakonu na świecie. Pośrednio formą były dokumenty przyjęcia do udziału w dobrach duchowych zakonu przez przeorów i gwardianów

¹⁴ Tego typu zobowiązanie było formą szczególnego wyróżnienia i zarazem obowiązkiem danego konwentu, możliwym do praktycznej realizacji w przypadku tylko szczególnie zasłużonych i ważnych dobrodziejów klasztoru zob. J. Kłoczowski, *Przyczynek...*, s. 470. Również w aktach kapituł prowincji polskiej dominikanów pojawiają się tego typu zobowiązania do modlitwy za papieży i innych dobrodziejów, zarówno żyjących, jak i zmarłych. Zob. hasło w indeksie *suffragia mortuorum, vivorum* [w:] *Acta capitulorum provinciae Poloniae Ordinis Praedicatorum*, ed. R. F. Madura, Roma 1972, s. 785.

¹⁵ Dokumenty, w których wykorzystywano ten formularz, z terenu państwa krzyżackiego, znane są z lat 1437 r. dla Jerzego Ruthort z rodziną, 1475 r. dla księdza Mikołaja Lackemanna, 1493 r. dla rodziny Schroter w Gdańsku, 1495 r. dla cechu kubkaczy i wiadowników w Gdańsku i w 1498 r. dla mieszkańców wsi Zaroślak.

za zgodą ich przełożonych. W 1476 r. gwardian w Gdańsku przyjął do bractwa licznych rycerzy z okręgu gdańskiego, za zgodą ministra prowincjalnego. Podobnie było w przypadku dokumentów wydanych przez przeorów dominikanów w Elblągu (1514 r.) i Toruniu (1339 r. i 1518 r.), za zgodą prowincjała prowincji. Tego typu dokumenty z terenu państwa krzyżackiego zazwyczaj spisywane były po łacinie, znanych jest jednak również kilka sporządzonych w języku niemieckim¹⁶. Są to dość dokładne tłumaczenia stosowanych w pierwotnym formularzu zwrotów¹⁷. Wydawanie niemieckiej wersji dokumentów związane było oczywiście z chęcią dotarcia do środowisk mieszczańskich, w tym szczególnie rzemieślników.

W części dokumentów wskazane były konkretne datki, jakie zobowiązywał się przekazywać na rzecz klasztoru jego dobrodziej indywidualny czy też korporacja (bractwo, cech, grupa rycerzy). Mogły być to wypłacane corocznie sumy w gotówce, paramentach kościelnych (m. in. albach, ornatach, kielichach) lub innych użytecznych rzeczach (wosk, zboże, wapno). Ze znanych nam ponad sześćdziesięciu dokumentów w sprawie przyjęcia do bractwa, wystawianych przez mędykantów w państwie krzyżackim, połowa wskazuje na konkretne zapisy uczynione przez wiernych. Pozostałe pomijają jednak ten element. Wynikało to prawdopodobnie z formy zobowiązań przyjmowanych

¹⁶ W tym języku sporządzono w 1357 r. dyplom dla cechu rzeźników w Gdańsku (dominikanie), w 1366 r. dla bractwa kaletników, rękawiczników i torebkarzy w Toruniu (franciszkanie), w 1398 r. dla Małgorzaty w Toruniu (dominikanie), w 1409 r. dla cechu rybaków w Elblągu (dominikanie), w 1472 r. dla Bartela Fermana w Elblągu (dominikanie), w 1476 r. dla rycerzy z okręgu gdańskiego (franciszkanie), w 1480 r. dla cechu słodowników i piwowarów w Gdańsku (dominikanie), w 1492 r. dla ławy lubeckiej w Gdańsku (dominikanie), w 1495 r. dla cechu kubkarzy i wiadrowników w Gdańsku (franciszkanie), w 1499 r. dla cechu piekarzy w Elblągu (dominikanie).

¹⁷ Przykładowa formuła dokumentu franciszkanów dla rycerzy z okręgu gdańskiego wydanego 15 VIII 1476 r. brzmiała: *aller gutten werck messzen, vigilien, bethen, fasten und casteigunghe und was do guttes wirket Got der Herre durch dy brudre der ordines sancti Francisci und durch dy swestern des ordines sancte Clare also weit dy cristenheit ist und dorczu macht her ouch teilhaftigk der selbigen gutten werg den toden, elderen, swestern, brudern, kindere und frunden und den, dy awss erem geslechten sint vorscheyden der selbigen toden gedechtnisse mit den, dy itzunt leben wen Got obir sy gebewt, zo sal man yn so vil gebethe noch thun alz man pfleet unseren bruderen noch czu thun noch yn haldunge unsers vatirss ministers brife, der clerlich awsswaisset*, Archiwum Państwowe w Gdańsku (dalej cyt.: APG), Akta miasta Gdańska, dokumenty i listy do 1525 r., sygn. 300, D/46 nr 23.

przez konkretny klasztor czy też cały zakon. Jeśli było to przyjęcie do udziału w dobrach duchowych zakonu zazwyczaj nie wskazywano uczynionych ofiar, gdyż mogło być ono potwierdzeniem pobożności i zaangażowania osoby, którą przyjmowano do bractwa. Inaczej było natomiast w przypadku zobowiązań polegających na odprawianiu wieczystej mszy, modlitw przed konkretnym ołtarzem, w kaplicy czy też prawo do pochówku (*dokładne zestawienie zawiera tabela nr 1*).

2. Dokumenty przyjęcia do bractw klasztornych i zobowiązania do modlitw

Dominikanie

W przypadku dominikanów posiadamy informacje o wielu tego typu dokumentach brackich wystawianych przez poszczególne klasztory lub też przedstawicieli całej prowincji, zazwyczaj w osobie prowincjała¹⁸. Najstarszy przekaz pochodzi z 1339 r. i dotyczy rodziny Redzey¹⁹. Kolejne również wystawiali przełożeni klasztoru w Toruniu, kolejno: w 1381 r. (1 IX) dla Rimbolda z Ramphin i jego rodziny²⁰, w 1386 r. (11 XI) dla Andrzeja Carpentarius²¹, w 1398 r. dla pani Małgorzaty²², w 1400 r. (24 XI) dla Jana Malkara i jego żony²³, w tym samym roku dla Jana Poltis, jego żony i krewnych²⁴. Również w późniejszym czasie klasztor w Toruniu wydawał takie dokumenty dla licznych świeckich²⁵. Znane są przekazy o przyjęciu do bractwa i zobowiązaniu do modlitw w intencji mieszcżanki Elżbiety (1416 r.)²⁶,

¹⁸ Omówienie dokumentów brackich mędykantów z XIV-XV w. zob. W. Roth, dz. cyt., s. 11, 99; S. Chojnacki, *Podstawy gospodarcze funkcjonowania klasztorów mędykanckich w państwie krzyżackim w Prusach*, Klio, 1, 2001, s. 24-26; pełne dla dominikanów w Toruniu: R. Kubicki, *Środowisko...*, tab. 5, s. 216-218.

¹⁹ ADP, nr 1, k. 15v-16v, druk: T. Jasiński, *Początki klasztoru dominikańskiego w Toruniu*, ZH, 54 (1989) z. 4, aneks, nr 4, s. 46-47.

²⁰ ADP, nr 1, k. 18r-18v.

²¹ ADP, nr 1, k. 19r.

²² ADP, nr 1, k. 2v, 19v.

²³ ADP, nr 1, k. 19v, tekst k. 19v.

²⁴ ADP, nr 1, k. 20r.

²⁵ Znajomość większości przekazów zawdzięczamy faktowi spisania w okresie nowożytnym dziejów klasztoru, w których uwzględniono zobowiązania (*obligatio*), jakie miał w zakresie modlitw za świeckich dobrodziejów klasztoru.

²⁶ ADP, nr 1, k. 20r.

w 1440 r. dla Michała Szambera²⁷. Z kolei 18 IX 1462 r. dla wojewody chełmińskiego Gabriela Bażyńskiego²⁸, w 1473 r. dla Jana Langeherman²⁹ i w 1497 r. dla Ludwika Mortańskiego³⁰. Obok wydanych przez klasztor w Toruniu, znane są podobne dokumenty wystawione przez konwenty w Gierdawach i Elblągu. Ten pierwszy wystawił 9 IV 1477 r. dyplom dla Kacpra Sparrowa, w którym zobowiązał się m.in. do odprawiania wieczystej mszy za dusze dobrodzieja i jego rodzinę³¹, a w 1472 r. (14 IX) klasztor w Elblągu potwierdził, że będzie sprawował modlitwy i wpisze do kalendarza klasztorowego mieszczanina Bartela Fermana i jego rodzinę³². Klasztor w Elblągu zobowiązywał się do modlitw również za ofiarodawców, którzy czynili liczne zapisy w testamentach, jak miało to miejsce w przypadku burmistrza Lorenza Pilgryma w 1461 r.³³

Obok dokumentów wystawianych samodzielnie przez poszczególne klasztory, spotyka się również podobne w treści dyplomy wystawiane przez prowincjałów względnie wikariuszy kontraty, co potwierdza wspomniane już prawidłowości. W 1407 r. prowincjał zakonu Jan Arnsberg wystawił w Gdańsku dokument, w którym przyjął do udziału we wszelkich dobrach duchowych zakonu rycerza Mikołaja z Chmielnika w diecezji włocławskiej i jego żonę³⁴. Z kolei w 1457 r. (10 VI) prowincjał dominikanów Jakub z Bydgoszczy nadał Mikołajowi Brandowi, z Nowego Miasta Torunia, i jego rodzinie, wszystkie przywileje duchowe swego zakonu³⁵. Natomiast w 1470 r. (13 VII) przeor klasztoru w Toruniu Bernard, wraz z wikariuszem kontraty Kacprem Josephem, zobowiązał się do odprawiania wieczystej mszy

²⁷ ADP, nr 1, k. 20v.

²⁸ ADP, nr 1, k. 3v, 21r.

²⁹ ADP, nr 1, k. 23 r.

³⁰ ADP, nr 1, k. 24r.

³¹ G. A. von Mülverstedt, *Fromme Stiftungen in Preussen*, „Neuer Preußische Provinzial-Blätter”, Andere Folge, 10, 1856, s. 146-148.

³² APG, Akta miasta Elbląga, dokumenty, sygn. 368/II,75.

³³ Zapisał on w sumie 21 grzywnien przeorowi i zakonnikom za modlitwy w intencji swojej i żony oraz wpis do kalendarza klasztorowego, APG 368/III,59. Omówienie tej dyspozycji zob. M. Toeppen, *Elbinger Antiquitäten. Ein Beitrag zur Geschichte des städtischen Lebens im Mittelalter*, Danzig 1871-1873, s. 133; S. Chojnacki, dz. cyt., s. 26.

³⁴ ZFZD, dodatek, nr 3, s. 393.

³⁵ Archiwum Państwowe w Toruniu (dalej cyt.: APT), klasztor dominikanów, nr 18.

za Gertrudę Sikonin³⁶, zaś w roku 1518, za zgodą prowincjała, zobowiązanie do odprawiania mszy za aptekarza Hieronima Buchnera przyjął przeor klasztoru dominikanów w Toruniu³⁷.

Obok zobowiązań do modlitwy podejmowanych wobec konkretnych świeckich, klasztory dominikanów podobne dokumenty wydawały dla korporacji cechowych i bractw religijnych, w których organizowali się miejscy rzemieślnicy. Najstarsze zachowane tego typu umowy pochodzą z drugiej połowy XIV w. W 1357 r. dominikanie w Gdańsku przyjęli do bractwa klasztorowego przedstawicieli cechu rzeźników³⁸. Podobne umowy zawierali i później: w 1386 r. z bractwem żeglarzy³⁹ a w 1480 r. z cechem słodowników i piwowarów⁴⁰. Dominikanie w Gdańsku spisywali podobne umowy również ze środowiskiem bogatego mieszczaństwa, w tym żeglarzy i kupców z Holandii, zgrupowanych w tzw. ławach w Dworze Artusa. W 1492 r. (18 V) zawarli umowę z ławą holenderską a po 27 VI 1492 r. podobne porozumienie zawarto z przedstawicielami ławy lubeckiej⁴¹.

Z kolei klasztor w Elblągu spisał porozumienia z następującymi korporacjami: w 1382 r. (5 I) z cechem szyprow wiślanych⁴², w 1409 r. (13 I) z cechem rybaków⁴³, a 1499 r. (14 IV) z cechem piekarzy⁴⁴. Podobne dokumenty prawdopodobnie wystawiono również dla innych organizacji cechowych, posiadających ołtarze w kościele klasztornym⁴⁵.

³⁶ ADP, nr 1, k. 21v.

³⁷ ADP, nr 1, k. 4v, 24v.

³⁸ PrUB, V, nr 551.

³⁹ Dokument ten znajdował się w zaginionym dziale 300A nr 600, wg W. R o t h a, dz. cyt., s. 11, natomiast u P. S i m s o n a, *Geschichte der Stadt...*, Bd. I, s. 88, miał nosić sygnaturę 416,8 n. 9.

⁴⁰ APG, 300, D/46, nr 25.

⁴¹ APG, 300, D/46, nr 27 (jest to XV-wieczny odpis).

⁴² CDW, III, nr 130.

⁴³ APG, 368/II,26.

⁴⁴ Dokument znany jedynie z zachowanego odpisu, który znajduje się u H. F. N e u m a n n a, *Codex diplomaticus Elbingensis (1454-1500)*; APG, 492/785, s. 325-326.

⁴⁵ Ołtarz w kościele klasztornym, wspomniany w wizytacji z roku 1568, posiadali murarze; por. Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie, Archiwum Biskupie, B la, s. 103 oraz być może także cechy słodowników i szewców, na co może wskazywać fakt, że w czasie dziewiętnastowiecznej konserwacji na jednym ze skrzydeł ołtarza cechu szewców odnaleziono napis, mówiący o jego istnieniu w roku 1520, M. T o e p p e n, *Elbinger Antiquitäten, Ein Beitrag zur Geschichte des städtischen Lebens im Mittelalter*, Danzig 1871-1873, s. 135.

Tab. 1 Dokumenty przyjęcia do bractwa klasztorne wystawione przez mendykantów
(układ chronologiczny)

Lp.	Rok	Wystawca	Odbiorca	Zobowiązania klasztoru (zakonu)	Ofiary, dary	Uwagi
1.	1339	przeor dominikanów w Toruniu	rodzina Redzey w Toruniu	msza codzienna i litania do NMP za ofiarodawcę oraz trzy razy w tygodniu oficjum żałobne za zmarłych członków rodziny	finansowanie budowy i ozdoby dla ołtarza, pomoc finansowa w budowie prezbiterium ornat, kielich, 20 grzywien	dokument zatwierdził prowincjał
2.	1357	przeor dominikanów w Gdańsku	cech rzeźników	przyjęcie do bractwa, w niedzielę wspomnienie zmarłych członków bractwa oraz codzienna msza wieczysta	3 kamienie loju rocznie	
3.	1366	gwardian franciszkanów w Toruniu	bractwo kaletników, rękawiczników i torebkarzy	msza za zmarłych bractwa, czuwania i msze we wszystkie święta za żyjących i zmarłych członków bractwa	cztery razy do roku po ½ wiadrunka	
4.	1372	prowincjał dominikanów	rycerstwo ziemi chełmińskiej	przyjęcie do bractwa, udział w dobrach duchowych, codzienna msza wieczysta, egzekwie po śmierci członka, dni skupienia w klasztorze i uroczysty obiad dla członków i ich rodzin	nic	dokument wystawił w Brzegu
5.	1374	przeor dominikanów w Gdańsku	bractwo kapłańskie	przyjęcie do bractwa, udział w dobrach duchowych zakonu		
6.	1375	przeor dominikanów w Gdańsku	bractwo kapłańskie	przyjęcie do bractwa, udział w dobrach duchowych zakonu, modlitwy we wszystkich klasztorach zakonu		
7.	1375	generał zakonu dominikanów	wielki mistrz zakonu krzyżackiego Winrych von Kniprode	przyjęcie do bractwa, udział w dobrach duchowych zakonu		za zasługi dla dominikanów
8.	1381	przeor dominikanów w Toruniu	Rimbold de Ramphin z rodzina	przyjęcie do bractwa, udział w dobrach duchowych, uroczysty pogrzeb	10 miarek pszenicy	
9.	1381	kustosz franciszkanów	cech rzeźników z Gdańska	przyjęcie do bractwa, udział w dobrach duchowych zakonu	nic	
10.	1381	przeor dominikanów w Toruniu	komtur elbląski Ulryk Fricke	przyjęcie do bractwa, udział w dobrach duchowych zakonu, msza wieczysta	nic	
11.	1382	przeor dominikanów w Elblągu	cech szyprow wiślanych	msza wieczysta	co rocznie 1 grzywna	
12.	1383	przeor dominikanów w Toruniu	liczni ofiarodawcy	msza wieczysta	200 grzywien, w tym 100 na paramenty, reszta na przebudowę kościoła	
13.	1386	przeor dominikanów w Toruniu	Andrzej Carpentari z rodziną	udział w dobrach duchowych zakonu, msza wieczysta, pochówek przed ołtarzem NMP	nic	
14.	1386	przeor dominikanów w Gdańsku	dla bractwa żeglarzy	codzienna msza wieczysta	rocznie 30 grzywien i 2 beczki śledzi	dokument nie zachował się
15.	1389	przeor augustianów w Reszlu	rodzina Degenhart	przyjęcie do bractwa, wieczysta msza przed ołtarzem św. Augustyna	40 grzywien	
16.	XIV w.	augustianie w Reszlu	Mikołaj Peltzyn i jego żona	msza wieczysta	12 grzywien	
17.	przed 1392	dominikanie w Toruniu	cech kuśnierzy	dokument nie zachował się		
18.	1397	przeor dominikanów w Toruniu	dla Krzyżaka Marchario	udział w dobrach duchowych zakonu, msza wieczysta przed ołtarzem św. Jana	nic	
19.	1398	przeor dominikanów w Toruniu	mieszczka Małgorzata	msza wieczysta	40 grzywien pruskich	
20.	XIV w.	prowincjał dominikanów?	komtur krzyżacki de Berk	przyjęcie do bractwa, udział w dobrach duchowych zakonu		

21.	XIV w.	prowincał dominikanów	wójt krzyżacki w Laskach	przyjęcie do bractwa, udział w dobrach duchowych zakonu, 200 mszy za zmarłych krewnych, w tym 50 do Ducha Św. i 30 do Trójcy Św.		dominikanie w Tczewie
22.	XIV-XV w.	dominikanie	miasto Gdańsk, Elbląg, Toruń	msza wieczysta za zabitych marynarzy z Kalmaru		
23.	1400	przeor dominikanów w Toruniu	rycerz? Jan Malkaw z rodziną	przyjęcie do bractwa, udział w dobrach duchowych zakonu, msza wieczysta przed ołtarzem NMP	nic	
24.	1400	przeor dominikanów w Toruniu	Jan Poltis	msza wieczysta		
25.	1401	kustosz franciszkanów	cech rybaków w Toruniu	przyjęcie do bractwa, msza wieczysta, udział w dobrach duchowych zakonu oraz czuwania i msze za zmarłych członków bractwa	2 grzywny rocznie w czterech ratach	
26.	1408	prowincał dominikanów	rycerz Mikołaj i jego żona	udział w dobrach duchowych zakonu	nic	wystawił w Gdańsku
27.	1409	przeor dominikanów w Elblągu	cech rybaków	przyjęcie do bractwa, msza wieczysta, udział w dobrach duchowych zakonu	nic	
28.	1413	przeor dominikanów w Tczewie	za poległych Krzyżaków	msza wieczysta za poległych Krzyżaków (Ulryka von Jungingena i innych), wieczyste, codziennie pierwszą mszę w dniu, bez 8 dni świątecznych, w poniedziałki msza śpiewana	100 grzywien	
29.	1416	przeor dominikanów w Toruniu	mieszczka Elżbieta	msza wieczysta w prezbiterium, udział w dobrach duchowych zakonu	10 grzywien	
30.	1417	kustosz franciszkanów	rycerz Teoderyk Spyraw z Dylewa	przyjęcie do bractwa, udział w dobrach duchowych zakonu		

31.	1418	gwardian franciszkanów w Chełmnie	rycerz Teoderyk Spyraw z Dylewa	przyjęcie do bractwa, udział w dobrach duchowych zakonu		
32.	1418	przeor karmelitów w Gdańsku	prebendarz, ksiądz Mikołaj Treger	prebenda w klasztorze	100 grzywien	
33.	1426	augustianie w Reszlu	Nichoz Tolkyn i inni	czuwania i msza wieczysta za duszę, specjalne modlitwy cztery razy rocznie	4 lany ziemi	
34.	1433	gwardian franciszkanów w Welawie	cech piekarzy w Kętrzynie	msza wieczysta i modlitwy	co rocznie 1/2 wiardunka	
35.	1437	minister prowincjalny franciszkanów	Jerzy Ruthort z rodziną	udział w dobrach duchowych zakonu		wystawił w Toruniu
36.	1438, 1439	przeor karmelitów w Gdańsku	kupcy szwedzcy, kaplica św. Eryka	bractwo, kaplica św. Eryka, codzienne msza wieczysta, raz w roku odczytywanie legendy św. Eryka, modlitwy i nieszpory, w niedzielę wspominki zmarłych konfratrów	finansowanie budowy kaplicy, jej wyposażenia i wystroju, utrzymywanie kapelana znającego język szwedzki	
37.	1440	przeor dominikanów w Toruniu	Michał Szamber	msza wieczysta	brak danych	
38.	1444	prowincał dominikanów	cech przewoźników wiślanych w Elblągu	przyjęcie do bractwa, udział w dobrach duchowych zakonu	nic	wystawił w Elblągu
39.	1446	przeor dominikanów w Gdańsku	za zmarłych Krzyżaków	pochówek w kaplicy klasztornej, wieczysta msza sprawowana przez wikariusza wyznaczonego i utrzymanego przez Krzyżaków, cztery razy w roku modlitwy całego konwentu dominikanów	Krzyżacy i ksiądz z diecezji wrocławskiej Jan Simonis fundowali rocznie 9 grzywien na utrzymanie wikariusza	
40.	1454	gwardian franciszkanów w Welawie	rodzina Schorden	dopuszcza do udziału w dobrach duchowych zakonu	brak danych	
41.	1457	prowincał dominikanów	rodzina Mikołaja Branda z Nowego Miasta	przyjęcie do bractwa, udział w dobrach duchowych zakonu	nic	wystawił w Toruniu

42.	1459	przeor augustianów w Reszlu	Wilhelm Surg i inni	msza wieczysta za duszę	czynsz 2 ½ grzywny rocznie	
43.	1461	dominikanie w Elblągu	Lorenz Pilgrym	wpis do kalendarza kościelnego, 10 x śpiewane nabożeństwa wieczorne, modlitwy za niego i żonę	21 grzywien, w tym 1 dla przeora	zapis w testamentie
44.	1462	przeor dominikanów w Toruniu	wojewoda chełmiński Gabriel Bażyński	msza wieczysta i rocznicowa	600 grzywien pruskich	
45.	1470	przeor dominikanów w Toruniu	cech sukienników	msza wieczysta przed ołtarzem bractwa	brak danych	
46.	1470	przeor dominikanów w Toruniu	Gertruda Sikonin	msza wieczysta	kielich	
47.	1471	generał zakonu? dominikanów	minister generalny zakonu trynitarzy Radalphus de Vivario	przyjęcie do bractwa, udział w dobrach duchowych zakonu		
48.	1472	przeor dominikanów w Elblągu	Bartel Ferman z rodziną	przyjęcie do bractwa, czuwania i msza za duszę, msza czytana przed ołtarzem św. Jana i wpis do kalendarza klasztorowego	20 grzywien na wapno	
49.	1473	przeor dominikanów w Toruniu	Jan Langehermann	msza wieczysta przed ołtarzem św. Wincentego	200 grzywien pruskich	
50.	1475	minister prowincjalny franciszkanów	ksiądz Mikołaj Lackemann	przyjęcie do bractwa, udział w dobrach duchowych zakonu	nic	
51.	1475	minister prowincjalny franciszkanów	za pewne małżeństwo	wszystkimi dobrami duchowymi zakonu	nic	wystawił w Toruniu
52.	1476	gwardian franciszkanów w Gdańsku	dla licznych rycerzy	przyjęcie do bractwa, udział w dobrach duchowych zakonu, cztery razy rocznie msza i czuwania za członków bractwa	liczne paramenty, ornaty i dzwon	za zgodą ministra prowincjalnego

53.	1477	przeor dominikanów w Gierdawach	rycerz Kacper Sparow z rodziną	msza wieczysta, pochówek w kościele i wspomnianie w modlitwach	nadanie lasu	
54.	1480	przeor dominikanów w Gdańsku	cech słodowników i piwowarów	przyjęcie do bractwa, udział w dobrach duchowych zakonu, codzienna czytana msza wieczysta	nic	
55.	1481	kustosz franciszkanów w Prusach i Inflantach	Mikołaj Wegener z rodziną	przyjęcie do bractwa, udział w dobrach duchowych zakonu		wystawił w Welawie
56.	1481	wikariusz prowincjalny augustianów w Prusach	Jan Udermann	przyjęcie do bractwa, udział w dobrach duchowych zakonu		wystawił w Królewcu
57.	1483-1484	prowincjał augustianów	za licznych rycerzy	kaplica, pochówek i msza wieczysta w kaplicy	350 grzywien + 50 grzywien	wystawił w Patollen
58.	1485	kustosz franciszkanów w Prusach i Inflantach	Bartłomiej Strikener	przyjęcie do bractwa, udział w dobrach duchowych zakonu		wystawił w Zalewie
59.	1489	prowincjał dominikanów	nie zachowała się informacja	przyjęcie do bractwa, udział w dobrach duchowych zakonu	brak danych	wystawił w Elblągu
60.	1492	przeor dominikanów w Gdańsku	ława holenderska	kaplica i ołtarz, pochówek w kaplicy i msza wieczysta	wyposażenie kaplicy i ołtarza w liczne paramenty oraz dalsze utrzymanie	dokument notarialny
61.	1492	przedstawiciel przeora dominikanów w Gdańsku	ława lubecka	kaplica i ołtarz, msza za dusze i pochówek	8 dobrych grzywien	
62.	1493	minister prowincjalny franciszkanów	rodzina Schroter	przyjęcie do bractwa, udział w dobrach duchowych zakonu	nic	wystawił w Gdańsku
63.	1494	minister prowincjalny	rodzina Westfal	przyjęcie do bractwa, udział w dobrach duchowych zakonu	nic	wystawił w Toruniu
64.	1495	minister prowincjalny franciszkanów	cech wytwórców kubków i wiader	przyjęcie do bractwa, udział w dobrach duchowych zakonu	nic	

65.	1496	kustosz franciszkanów w Prusach i Inflantach	Jan Nawendorff z rodzina	przyjęcie do bractwa, udział w dobrach duchowych zakonu	wystawił w Wewawie
66.	1497	przeor dominikanów w Toruniu	Ludwik Mortęski, później podkomorzy chełmiński	msza wieczysta	300 grzywien pruskich
67.	1498	minister prowincjalny franciszkanów	mieszkańcy wsi Zarosłak	przyjęcie do bractwa, udział w dobrach duchowych zakonu	nic
68.	1498	gwardian franciszkanów w Chelmie	Jan de Dameray rycerz chełmiński	wieczysta msza	jałmużna dana syndykom
69.	1499	przeor dominikanów w Elblągu	cech piekarzy	przyjęcie do bractwa, ołtarz św. Katarzyny Sieniejskiej, msza za duszę, udział w dobrach duchowych zakonu	2 grzywny rocznie i opieka nad ołtarzami, świece itp.
70.	przed 1501		Gertruda Wobbe- czins	wzmianka w testamencie o posiadaniu dokumentów brackich wystawionych przez dominikanów w Elblągu i franciszkanów obserwantów w Zalewie	
71.	1514	przeor dominikanów w Elblągu	liczni ofiarodawcy duchowni i świeccy	wieczysta msza	paramenty, liczne księgi liturgiczne i zbiory kazań
72.	1518	przeor dominikanów w Toruniu	aptekarz Hieronim Buchner	msza wieczysta, udział w dobrach duchowych zakonu	100 grzywien pruskich
73.	1518	dominikanie w Gdańsku	Mikołaj Schwichtenberg		posiadał list bracki dominikanów w Gdańsku
74.	XVI w.	przeor dominikanów w Toruniu	cech szyprów	kaplica, przyjęcie do bractwa, udział w dobrach duchowych zakonu	określone opłaty za mszę za zmarłych i pochówek

Ponadto w dyplomie z dnia 10 IX 1514 r. klasztor zobowiązał się do odprawiania ogólnej mszy dziękczynnej za wszystkich ówczesnych ofiarodawców (w tym przedstawicieli Rady Miasta), którzy przyczynili się do odbudowy klasztoru po pożarze⁴⁶. Zbiorcze umowy zawierał się do odbudowy klasztoru w Toruniu. W 1383 r. z bliżej nieokreślonymi ofiarodawcami⁴⁷, natomiast przed 1392 r. z bractwem kuśnierzy, na co wskazuje istnienie ich kaplicy w klasztorze, poświadczona źródłowo w tym roku⁴⁸. Z kolei w 1470 r. (15 IV) dominikanie toruńscy zobowiązali się do przyjęcia do udziału w życiu religijnym klasztoru członków cechu sukienników⁴⁹ a w XVI w. także cechu szyprów⁵⁰. Tego typu dokumenty wystawiali również, w czasie swego pobytu w poszczególnych klasztorach, przedstawiciele władz prowincji. Wspomniano już, że 25 XI 1372 r. prowincjał Jan wystawił w Brzegu dokument, w którym potwierdził umowę z tak zwanym „bractwo szlachty pruskiej”, w którym toruński klasztor dominikanów zobowiązał się do modlitw za jego członków i organizację ich uroczystości religijnych⁵¹, zaś w 1444 r. (30 XII) dokument umowy z cechem szyprów wiślanych wydał, przebywający wówczas w Elblągu, prowincjał dominikanów Jan Advocati⁵². Odmienny charakter miała natomiast fundacja przez wielkie miasta pruskie: Gdańsk, Toruń i Elbląg wieczystej mszy w klasztorach, znajdujących się w tych miastach (zapewne chodziło o dominikanów), w intencji marynarzy z Kalmaru⁵³.

⁴⁶ APG, 368/III,49.

⁴⁷ ADP, nr 1, k. 2v.

⁴⁸ W roku 1381 wzmiankowany był ołtarz NMP, „[...] *altari Beate Marie semper Virginis* [...]”; APT, Klasztor dominikanów, A, nr 10; który należy identyfikować z wymienioną w roku 1392 kaplicą kuśnierzy, w której znajdował się słynący łaskami obraz NMP; „*capellam pelfificum, ubi ymago Beate Virginis multis et miris choruscat miraculis*”, zob. APT, Klasztor dominikanów, A, nr 11.

⁴⁹ ADP, nr 1, k. 22r.

⁵⁰ Dokument przeora Jana zachował się bez daty w transumpcie przeora klasztoru Gabriela z około 1600 r.; por. APT, Klasztor dominikanów, A, nr 29. Najprawdopodobniej chodzi o przeora Jana, poświadczoną źródłowo w roku 1583, ACPP, s. 445.

⁵¹ J. F a n k i d e j s k i, dz. cyt., s. 28-29; formularz tego dyplomu zob. ZFZD, nr 84, s. 290-291; cała treść dokumentu, ADP, nr 1, k. 16v-17v.

⁵² APG, 368/I,66.

⁵³ Chodziło o modlitwę w intencji dusz, wyrzuconych omyłkowo za burtę 74 synów mieszczkańskich z Kalmaru, których błędnie wzięto za piratów. Na temat tych wydarzeń zob. *Die Danziger Chroniken*, [w:] *Scriptores rerum Prussicarum*, hg. v. T. H i r s c h, Bd. IV, Leipzig 1870, s. 387.

Franciszkanie

Również drugi z wielkich zakonów mendikańskich prowadził bardzo aktywną działalność duszpasterską w różnych kręgach społeczności miejskich i swego okręgu klasztorowego, czego przejawem były licznie wystawiane dokumenty przyjęcia do bractwa. Wydawano je zarówno dla indywidualnych świeckich, organizacji cechowych, jak i grup rycerstwa i mieszkańców wsi. W przypadku konwentów kustodii pruskiej franciszkanów znane są przykłady przyjęcia do wspólnoty duchowej osób indywidualnych, pochodzące w większości z XV w.⁵⁴ W 1417 r. (2 VII) kustosz franciszkanów przyjął do bractwa rycerza z Dylewa, Teodoryka Spyraw⁵⁵. Drugi dokument podobnej treści wystawił 25 IV 1418 r. gwardian franciszkanów w Chełmnie⁵⁶. Z kolei w 1454 r. gwardian klasztoru w Welawie przyjął do bractwa rodzinę Schorden⁵⁷, a 26 II 1498 r. gwardian franciszkanów w Chełmnie rycerza Jana z Dąbrowy (de Damerau)⁵⁸.

Szczególnie liczne są podobne w treści dokumenty wystawiane przez przełożonych kustodii pruskiej zakonu, a więc ministrów prowincjalnych, prowincji saskiej. W 1437 r. (21 IX) Maciej profesor św. teologii i minister prowincji przyjął do udziału w dobrach zakonu Jerzego Ruthera z rodziną i bliskimi⁵⁹. W 1475 r. (7 XII) minister prowincjalny Mikołaj Lackemann wystawił podobny dokument dla pewnego małżeństwa w Toruniu⁶⁰. Natomiast kustosz franciszkanów w Inflantach i Prusach Konrad Laex, przyjął 29 XII 1481 r. do bractwa swego zakonu w Welawie, Mikołaja Wegenera wraz z rodziną⁶¹. Podobnie uczynił w 1485 r. (25 III), kustosz w Inflantach i Prusach, Jan Kelner wobec Bartłomieja Strikenera w Zalewie⁶². Z kolei 10 II

1493 r. Ludwik Syghen minister prowincji saskiej przyjął do bractwa małżeństwo Schroter w Gdańsku⁶³. Ten sam minister w 1494 r. (25 XII) przyjął do bractwa członków rodziny Westfal w Toruniu⁶⁴. Z kolei w 1496 r. (10 I) Henryk Vosz kustosz franciszkanów w Inflantach i Prusach przyjął do udziału w dobrych dziełach zakonu Jana Neuendorffa z rodziną. Dokument wystawił w konwencie w Welawie⁶⁵. Natomiast w dniu 29 XI 1501 r. Jan Heymstadt minister prowincji przyjął do wspólnoty duchowej zakonu panu Emerano⁶⁶.

Liczne musiały być również dokumenty tego typu wystawiane dla odbiorców zbiorowych, przede wszystkim organizacji cechowych. W 1366 r. (1 I) franciszkanie w Toruniu zobowiązali się przyjąć do bractwa klasztorowego członków bractwa kaletników, rękawiczników i torebkarzy. Dokument ten potwierdzono w roku 1471⁶⁷. Z kolei dnia 6 IX 1381 r. Marcin kustosz kustodii pruskiej przyjął do udziału we wszystkich dobrach duchowych zakonu członków cechu rzeźników w Gdańsku⁶⁸. W 1401 r. (4 X) kustosz i gwardian w Toruniu przyjęli do bractwa członków cechu rybaków⁶⁹, zaś w 1433 r. (28 III) gwardian w Welawie piekarzy z Kętrzyna⁷⁰. Również i w późniejszym czasie spisywano dokumenty zbiorczego przyjęcia do bractwa klasztorowego. W 1476 r. (15 VIII) gwardian franciszkanów w Gdańsku Jan Rolle, za zgodą ministra prowincji saskiej Mikołaja Lackmanna, przyjął do bractwa licznych młodych rycerzy z rodzinami, pochodzących z okręgu gdańskiego⁷¹. Dokumenty takie wystawiali osobiście również

⁵⁴ W dniu 24 VI 1316 r. gwardian franciszkanów w Toruniu Jan zobowiązał się do modliw za zamordowanego Wojsława, PrUB II nr 154, s. 106-107.

⁵⁵ APT, Katalog I nr 718, regest UB Franz nr 439.

⁵⁶ APT klasztor franciszkanów-bernardynów, nr 2.

⁵⁷ Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz Berlin Dahlem (dalej cyt.: GStA PK), XX HA., Pergament Urkunden, Schiebl. 37 nr 4; regest UB Franz. nr 458.

⁵⁸ K. K a n t a k, *Kronika bernardynów toruńskich*, „Roczniki TNT”, 32, 1925, s. 110.

⁵⁹ UB Franz nr 451.

⁶⁰ APT, klasztor franciszkanów-bernardynów w Toruniu, nr 3, w dokumencie wymazano imię męskiego odbiorcy, obok którego modlitwy miały dotyczyć jego żony Katarzyny oraz przodków Augustyna Melsayka i Mikołaja.

⁶¹ GStA PK, XX HA., Pergament Urkunden, Schiebl. LIV nr 44.

⁶² GStA PK, XX HA., Pergament Urkunden, Schiebl. LIV nr 45.

⁶³ APG 300,D/46 nr 26a.

⁶⁴ APT, klasztor franciszkanów-bernardynów w Toruniu, nr 4.

⁶⁵ GStA PK, XX HA., Pergament Urkunden, Schiebl. LIV nr 29.

⁶⁶ UB Franz. nr 486, s. 130.

⁶⁷ Druk P. O l i Ń s k i, *Najstarsze źródła toruńskiego bractwa religijnego kaletników, torebkarzy i rękawiczników z przełomu XIV i XV wieku*, „Zapiski Historyczne”, 62, 1997, z. 4, s. 123-132.

⁶⁸ 300,D/41A nr 1.

⁶⁹ ADW we Włocławku, dział I, dokumenty, seria I, inwentarz realny, zes. 3 Oryginalne dokumenty samoistne z pierwszej połowy XV w., oprac. S. Librowski, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 56, 1988, nr 1, s. 15 zob. P. Oliński, *Fundacje mieszczańskie w miastach pruskich w okresie średniowiecza i na progu czasów nowożytnych (Chełmno, Toruń, Elbląg, Gdańsk, Królewiec, Braniewo)*, Toruń 2008, s. 513.

⁷⁰ CDW, IV nr 463.

⁷¹ APG 300,D/46 nr 23.

wspomniani ministrowie prowincjalni. W 1495 r. (14 III) wspomniany już Ludwik Syghen przyjął do bractwa klasztorowego w Gdańsku członków cechów wytwórców kubków i wiadrozników wraz z rodzinami⁷². Z kolei w 1498 r. (22 IV) minister prowincjalny Jan (Heymstadt) przyjął do bractwa mieszkańców wsi Zaroślak koło Gdańska⁷³.

Karmelici i Augustianie-eremici

Z niewielu przekazów źródłowych dotyczących działalności w okresie średniowiecza klasztoru karmelitów w Gdańsku znana jest umowa spisana w latach 1438-1439 r. z kupcami szwedzkimi w sprawie budowy kaplicy i powołania bractwa św. Eryka w klasztorze⁷⁴. Z kolei nieco więcej wiadomo o aktywności na tym polu augustianów, czwartego ze zgrupowań mendykanckich, działających na terenie państwa krzyżackiego w średniowieczu. W 1389 r. (25 V) przeor w Reszlu przyjął do bractwa pana Degenharta i jego żonę Gertrudę⁷⁵. Podobne zobowiązanie podjęto również wobec Mikołaja Peltzyn z Błogoszewa⁷⁶. Być może, takie dokumenty wystawiano również dla innych dobrodziejów wspomnianego klasztoru⁷⁷. W 1426 r. (4 VI) Niechcz Tolkin zapisał za zgodą swej rodziny 4 łany klasztorowi w Reszlu. W zamian za to augustianie mieli odprawiać cztery msze rocznie za ofiarodawców i wspominać ich w modlitwie sprawowanej przed ołtarzem i w swym kaznodziejstwie⁷⁸. Podobnie w 1459 r. (24 VI) augustianie w Reszlu zobowiązali się odprawiać mszę wieczystą za miejscowych ofiarodawców⁷⁹. Natomiast w 1481 r. (18 IV) Henryk Schall lektor teologii i wikariusz prowincjalny augustianów w Prusach wystawił w Królewcu dokument, w którym przyjął Jana Udermanna do

⁷² APG 300, D/41A nr 41.

⁷³ APG 300, R/Pp 6 s. 9.

⁷⁴ G. A. Donner, *St. Erich in Danzig*, Mitteilungen des Westpreussischen Geschichtsvereins, 29, 1930, s. 39-47; T. M. Trajdos, *Uzrania karmelitów w Polsce*, Warszawa 1993, s. 150-151.

⁷⁵ CDW III nr 657 s. 649 – regest.

⁷⁶ H. Eysenblätter, *Die Klöster der Augustiner Eremiten im Nordosten Deutschlands*, Altpreußische Monatschrift, 35, 1898, s. 371.

⁷⁷ Byli nimi w 1383 r. Jan Ulsen, CDW III nr 651; w 1395 r. Hancke z Petzkendorf, CDW III nr 662; w 1398 r. Greuse siostra Jana Schonenfliess, CDW III nr 675.

⁷⁸ CDW IV, nr 117, s. 172-173.

⁷⁹ GStA PK, XX HA., Pergament Urkunden, Schiebl. XXVII, 168.

braterstwa i udziału w dobrach duchowych swego zakonu⁸⁰. Z kolei w podzięce za liczne zapisy dla klasztoru w Patollen, dokonane w latach 1483-1484, prowincjał prowincji saskiej zakonu augustianów eremitów Herman Dreer wystawił dokument, w którym potwierdził zobowiązanie do pochówku, modlitw i kaplicy z ołtarzem⁸¹.

Podobne w treści dokumenty wydawano również dla osób duchownych. W 1374 r. dominikanie w Gdańsku zobowiązali się odprawiać wieczystej mszy za członków bractwa kapłańskiego. W kolejnym roku umowę poszerzono o zobowiązanie się dominikanów do modlitw sprawowanych we wszystkich klasztorach zakonu⁸². Z kolei dominikanie z konwentu w Toruniu w 1381 r. przyjęli do udziału w dobrach duchowych zakonu komtura elbląskiego Ulryka Fricke i zobowiązali się do odprawiania w jego intencji wieczystej mszy przed ołtarzem NMP⁸³. W 1397 r. przeor wspomnianego klasztoru Jan Mint zobowiązał się odprawiać mszę wieczną przed ołtarzem św. Jana Ewangelisty za Martario (Macharium) z zakonu krzyżackiego⁸⁴. Z XIV – początków XV w. pochodzą również dwa dokumenty dominikanów w sprawie dopuszczenia do udziału w dobrach duchowych nieznanego komtura krzyżackiego, zwanego panem de Berk⁸⁵ i drugi wystawiony przez prowincjała dominikanów w sprawie przyjęcia do duchowego bractwa wójta krzyżackiego w Laskach, co miało miejsce prawdopodobnie na skutek zabiegów przeora dominikanów w Tczewie⁸⁶. W 1413 r. tamtejsi dominikanie zobowiązali się do odprawiania wieczystej mszy i innych modlitw, w określone święta w ciągu roku, w intencji członków zakonu krzyżackiego poległych pod Grunwaldem,

⁸⁰ GStA PK, XX HA., Pergament Urkunden, Schiebl. LIV, 24.

⁸¹ Rycerze Kunz von Egloffstein, Hans von Weyer, Kunz Pfersfelder i Siegmund von Eylau darowali klasztorowi 340 grzywien a Kacper Rauff jeszcze 50, E. J. G u t t z e - i t, *Das Kloster Patollen (zur heiligen Dreifaltigkeit) innerhalb der Geschichte des Rittergutes Gross Waldeck, Kreis Pr. Eylau*, [w:] *Studien zur Geschichte des Preussenlandes. Festschrift für Erich Keyser zu seinem 70. Geburtstag dargebracht von Freunden und Schülern*, wyd. E. B a h r, Marburg 1963, s. 200-201.

⁸² Dokument zaginiony streszcza T. H i r s c h, *Die Ober-Pfarrkirche von St. Marien in Danzig*, Th. I, Danzig 1843, s. 181.

⁸³ APT, klasztor dominikanów, nr 10.

⁸⁴ ADP, nr 1, k. 19 v.

⁸⁵ ZFZD, nr 168.

⁸⁶ ZFZD, nr 169, 187. W nagłówku pierwszego formularza błędnie widnieje tytuł „Commendatoribus Prusie”.

w tym wielkiego mistrza Ulryka von Jungingena⁸⁷. Z kolei w 1446 r. Krzyżacy ufundowali, w klasztorze dominikanów w Gdańsku, wikarie i kaplicę dla swych zmarłych braci z miejscowego konwentu⁸⁸. W 1471 r. do udziału w dobrach duchowych zakonu dominikanów przyjęty został minister generalny zakonu trynitarzy Radalphus de Vivario (1460-1472)⁸⁹. Natomiast karmelici w Gdańsku w 1418 r. przyjęli do klasztoru, jako prebendarza, księdza Mikołaja Tregera⁹⁰ a profesor św. teologii i minister prowincjalny franciszkanów Mikołaj Lackemana, wystawił w Gdańsku w dniu 8 XI 1475 r. dokument, w którym przyjął do udziału we wszystkich dobrach duchowych zakonu księdza Bartłomieja Stregenera⁹¹.

Z pewnością zachowane dokumenty, poświadczające praktykę formalizowania przyjęć do bractwa przez poszczególne klasztory mendykanckie, bądź ich władze prowincjalne, stanowią jedynie niewielki ułamek całości. Świadczyć o tym mogą inne przekazy. W 1450 r. (27 VIII) Ulryk Ulrichs mieszczanin elbląski powoływał się w swym testamencie na fakt posiadania czterech listów brackich, w tym miejscowych dominikanów i kartuzów z Raju Maryi (dzisiejsze Kartuzy) i bractw religijnych w mieście⁹². Zobowiązania do modlitw za swą duszę posiadał również mieszczanin elbląski Kacper Langerbenn (wspomniane w testamencie z 13 VII 1491 r.)⁹³ oraz mieszczańka elbląska Gertruda, wdowa po Marcynie Wobbeczins, która w 1501 r. uczyniła w swym testamencie zapisy dla klasztoru dominikanów w Elblągu i bernardynów (franciszkanów obserwantów) w Zalewie. Zaznaczyła jednocześnie, że posiadała już dokumenty członkostwa w bractwach obu klasztorów (*bruderschaft brieffe*)⁹⁴. Podobne infor-

⁸⁷ Druk: S. K u j o t, *Wojna*, [w:] *Rok 1410*, „Roczniki TNT”, 17 (1910), s. 376-378.

⁸⁸ Dokument wystawiony przez przełożonych zakonu krzyżackiego nosi datą 10 VII 1446 r., GStA PK, XX HA., Ordensfoliant 97, k. 160r-161r. Natomiast potwierdzenie fundacji ze strony dominikanów gdańskich nastąpiło dnia 27 VII 1446 r., GStA PK, XX. HA., Pergament Urkunden, Schiebl. LIV, 23a.

⁸⁹ ADP, nr 1, k. 22v.

⁹⁰ Księgi Młodego Miasta Gdańska 1400-1455 [1458-1459], wyd. K. K o p i ń s k i, P. O l i ń s k i, Fontes nr 100, Toruń 2008, nr 144, s. 28-29.

⁹¹ Druk dokumentu w *Altpreussische Monatschrift*, t. 3, 1866, s. 564-565 (tam podana błędna data 1415 r.).

⁹² APG, Akta miasta Elbląga, rękopisy elbląskie, sygn. 492/250, s. 637.

⁹³ APG 368/III, 61.

⁹⁴ *Item 1 mr. bescheide ich unsern brudern alhii czu einem begengnisse vor meine sele. Item 1 mr. ger. bescheide ich den brudern zu Salefelt, ouch czu einem begengnis-*

macje zawierał również testament gdańszczanina Mikołaja Schwichtenberga z 1518 r. (10 V), który posiadał list bracki miejscowego klasztoru dominikanów⁹⁵.

3. Pochodzenie społeczne osób przyjmowanych do bractwa

Przeгляд odbiorców dokumentów wskazuje na skuteczną działalność mendykantów w bardzo zróżnicowanym środowisku (*dokładne zestawienie zawiera tabela nr 2*). Co ciekawe, formy pobożności oferowane przez mendykantów atrakcyjne były dla rycerstwa, występującego zarówno indywidualnie, jak i zbiorczo. Rycerstwo ziemi chełmińskiej miało umowę z klasztorem dominikanów w Toruniu, co potwierdził swym dokumentem prowincjał Jan z Brzegu, natomiast to pochodzące z okręgu gdańskiego z franciszkanami w Gdańsku. Klasztory położone w mniejszych ośrodkach, gdzie nie było bogatego mieszczaństwa, jak augustianie eremici w Patollen (zapis rycerzy w latach 1483-1484) i dominikanie w Gierdawach (1477 r.) właściwie mogli liczyć na większe zapisy tylko ze strony rycerstwa. Dla tego ostatniego szczególnie atrakcyjne było prawo do pochówku w kaplicy klasztornej i modlitwy za ofiarodawcę i jego rodzinę⁹⁶.

Mendykanci docierali również do środowiska wiejskiego (franciszkanie w Gdańsku – dokument dla wsi Zaroślak). Oczywiście głównymi kręgami ludności, w których zakony żebracze szukały i znajdowały wsparcie, było mieszczaństwo. Potwierdzeniem tego są liczne dokumenty przyjęciu do bractwa klasztorowego wydawanych dla osób indywidualnych. Umowy takie zawierane z bractwami i cechami, a także przedstawicielami elity mieszczańskiej, członkami patrycjatu (bogatymi kupcami należącymi do ław Dworu Artusa w Gdańsku). Z organizacji cechowych mendykanci nawiązali bliskie kontakty z rzeźnikami w Gdańsku (posiadał on umowy z dominikanami w Gdańsku i franciszkanami kustodii pruskiej z 1381 r.). Z innych cechów potwierdzone są związki z mendykantami: szyprów wiślanych

se vor meine sele, den ich disser beider orden bruderschaft brieffe habe, APG, Akta miasta Elbląga, dokumenty, 368/I, 104.

⁹⁵ *Fratribus et conventui monasterii ordinis predicatorum de Gdano tres florenos daniticos cum litteris fraternitate eorum*, APG 300, D/70 nr 176.

⁹⁶ Na temat pochówków, w tym rycerskich, w klasztorach dominikańskich zob. R. K u b i c k i, *Środowisko...*, s. 116-121.

(dominikanie Elbląg), szyprów w Toruniu (z miejscowymi dominikanami), rybaków w Toruniu i Elblągu (z tamtejszymi dominikanami), kuśnierzy (dominikanie Toruń), piekarzy w Kętrzynie (z franciszkanami w Welawie), a w Elblągu (z tamtejszymi dominikanami), sukienników (dominikanie, Toruń), piwowarów i słodownicy (dominikanie, Gdańsk), kubkarzy i wiadronników (franciszkanie, Gdańsk). Ponadto w Toruniu franciszkanie posiadali umowę z bractwem kaletników, rękawiczników i torebkarzy. Z innych korporacji, klasztor dominikanów w Gdańsku zawarł umowę z bractwem kapłańskim i bractwem żeglarzy.

4. Budowanie pamięci rodzinnej

Świadomość pamięci międzypokoleniowej i więzi w obrębie własnej rodziny, obecna szczególnie wyraźnie, co rozumiały, wśród rycerstwa występowała również w środowisku bogatszego mieszczaństwa. Przejawiała się ona w różnych formach. Obok akcentów zewnętrznych związanych z życiem doczesnym miała swe odbicie również w działaniach związanych ze staraniami o zapewnienie zbawienia (fundacje kaplic, ołtarzy, pochówek w kościele, inskrypcje na płycie nagrobnej i wiele innych)⁹⁷.

Świadectwem tego są również przytoczone, liczne dokumenty przyjęcia do udziału w dobrach duchowych zakonów. W przypadku dokumentów wystawianych przez klasztory mendykanckie z terenu państwa krzyżackiego, znamy ponad trzydzieści wydanych dla osób prywatnych, w tym osiem dla rycerstwa. Zachowało się również ponad dwadzieścia podobnych w treści dokumentów wystawionych dla korporacji (cechów i bractw) oraz siedem dla osób duchownych. Funkcję memoratywną widać wyraźnie w treści dokumentów wystawianych dla osób świeckich. Chodzi tu przede wszystkim o dokumenty wydawane w celu potwierdzenia bliskich kontaktów z osobami indywidualnymi.

⁹⁷ Zob. P. Oliński, *Mieszczanin w trosce o zbawienie. Uwagi o funkcjach memoratywnych fundacji mieszczańskich w wielkich miastach pruskich*, [w:] *Kościół i życie religijne w mieście średniowiecznym*, red. H. Manikowskiej, H. Zaremskiej, Warszawa 2002, s. 347-359.

Tab. 2. Struktura społeczna odbiorców wystawianych dokumentów

Lp.	Dla kogo		Rycerstwo	Patrycjat	Mieszczanie indywidualnie	Cechy, bractwa	Duchowni (i inni)
	Kto wystawił						
1.	dominikanie Gdańsk		rycerz Mikołaj i jego żona	ława lubeca i ława holenderska (kupy i żeglarze z Holandii) w Dworze Artusa	Mikołaj Schwichtenberg	cech rzeźników, bractwo żeglarzy, cech słodowników i piwowarów	bractwo kapłańskie, kaplica dla Krzyżaków z ich wikariuszem
2.	dominikanie Toruń		bractwo rycerstwa ziemi chełmińskiej, rycerz? Jan Malkaw, wojewoda chełmiński Gabriel Bazynski, Ludwik Mortęski późniejszy podkomorzy chełmiński		rodzina Redzcy, Rimboid, Małgorzata, Jan Poltis, Elżbieta, Michal Szamber, Mikołaj Brandt z Nowego Miasta, Gertruda Sikonin, Jan Langehermann, Hieronim Buchner	cech szyprów, cech kuśnierzy, cech sukienników, cech szyprów	komtur w Elblągu Ulryk Fricke, i Krzyżak Machario, minister generalny zakonu trynitarzy Radaliphus de Vivario
3.	dominikanie Elbląg			burmistrz Lorenz Pilgrym	Bartel Ferman z rodziny, Gertruda Wobbeczins	cech szyprów wiślanych 2x, cech rybaków, cech piekarzy, cech murarzy, (może też słodowników i szewców)	Liczni ofiarodawcy
4.	dominikanie Tczew						kaplica dla Krzyżaków, wójt krzyżacki w Laskach

5.	dominikanie Gierdawy	rycerz Kacper Sparrow		rodzina Schroter	cech rzeźników, cech kubkarzy i wiadrow- ników	mieszkańcy wsi Zaroślak, ksiądz Bartłomiej Stregener
6.	franciszkanie Gdańsk	rycerstwo z okręgu gdańskiego		Jerzy Ruthar z rodzina, nieznane małżeństwo, rodzina Westfal, pan Emerano,	bractwo kaletników, rękawiczników i tonb- karzy, cech rybaków	
7.	franciszkanie Toruń	rycerz Wojśław, rycerz Teoderyk Spyraw z Dylewa		rodzina Schorden, rodzi- na Wegener, Jan Newen- dorff z rodziną	cech piekarzy w Kę- trzynie	
8.	franciszkanie Chetmno	rycerz Teoderyk Spyraw z Dylewa, rycerz Jan de Damerau		Bartłomiej Strikener, Gertruda Wobbeczins		
9.	franciszkanie Welawa					
10.	franciszkanie obserwanci w Zalewo					
11.	karmelici Gdańsk				kupy szwedzcy	prebendarz ksiądz Mikołaj Treger
12.	augustianie eremici (łącznie)	Patollen zapisy lic- nych rycerzy, Reszel zapisy licznych rycerzy		Reszel – rodzina Degen- hart, Mikołaj Pelytn z żoną, wdowa Greuse, Jan Udermann		

Element ten obecny był jednak również w dokumentach dla przedstawicieli korporacji religijnych (bractw) czy też cechów⁹⁸. Przejawem tych starań było skrupulatne wymienianie w ich treści wszystkich osób, zazwyczaj członków najbliższej rodziny, za które mieli się modlić przedstawiciele poszczególnych klasztorów. Tego typu dyplomy wystawiali zarówno dominikanie, franciszkanie, jak i augustianie eremici. Najstarszym zachowanym jest wspomniana już umowa dominikanów toruńskich z, tamtejszym mieszczaninem, Pecoldem de Redzey, z 29 IX 1339 r. W dyplomie wskazano, jako osoby za które miały być odprawiane modły: żonę Kunegundę i jego syna Mikołaja oraz jego rodziców, ojca Henryka i matką Bisele i wszystkich jego przodków i dziedziców. Pecold wraz z synem przekazali środki na budowę ołtarza św. Dominika, św. Tomasa, św. Felicji, Aduacji i dziesięciu tysięcy rycerzy, liczne paramenty (ornat, kielich i mszał) oraz 20 grzywnien⁹⁹.

Z kolei w dokumencie wystawionych w 1477 r. (9 IV), przez przeora dominikanów w Gierdawach Szymona Loberga konwent zobowiązał się do modlitw w intencji: Kacpra Sparraw, jego żony Elżbieta, Mikołaja Vogels i jego żony Katarzyny, ich córki Barbary, za rodziców Kacpra: Mathernen Sparrow i jego żonę Małgorzatę, za Lenhardta Sparrowen i Henryka von Losieinen, Kacpra Mathernen i Kacpra Reimansa (po ich śmierci), za Małgorzatę żonę Kacpra Mathernen, Marthena von Karsen i jego żonę Elsen, za Henryka von Karsen, za Jorgena von Sluwen i jego żonę Annę, za duszę wielkiego mistrza Pawła von Rusdorfa oraz za Ditrycha Skamantins¹⁰⁰. Ustalono, że dominikanie mieli odprawiać cztery razy w roku mszę poprzedzoną czuwaniem. W dniu św. Błażeja (3 II), Św. Krzyża (14 IX), św. Piotra i Pawła (29 VI) oraz św. Marcina (11 XI). Podobne, szczegółowe zestawienia osób, za które miały być sprawowane modlitwy, znajdują się również w innych dokumentach (zob. tabela nr 3).

⁹⁸ Było nim przyrzeczenie wpisania do kalendarza klasztorowego (*liber mortuorum*), wspomnianie w modlitwie i odprawianiu mszy za zmarłych członków bractwa lub cechu.

⁹⁹ T. Jasiński, dz. cyt., dokument nr 4, s. 46-47.

¹⁰⁰ G. A. von Mülverstedt, *Fromme Stiftungen in Preussen*, „Neuer Preußische Provinzial-Blätter”, Andere Folge, 10, 1856, s. 146-148.

Tab. 3 Umowy indywidualne, w których wskazano członków rodzin

Lp.	Rok	Wystawca	Odbiorca	Członkowie jego rodziny (przyjęcie do bractwa lub modlitwy za dusze)	Uwagi
1.	1339	przeor dominikanów w Toruniu	Petzold Redzey	żona Kunegunda, syn Mikołaj, ojciec Henryk, matka Bisele i wszyscy przodkowie i dziedzice	dokument zatwierdził prowincjał
2.	1381	przeor dominikanów w Toruniu	Ribold de Ramphin	żona	
3.	1386	przeor dominikanów w Toruniu	Andrzej Carpentari	żona	
4.	1389	przeor augustianów w Reszlu	rodzina Degenhart	żona Gertruda	
5.		augustianie w Reszlu	Mikołaj Peltzyn	żona	
6.	1398	przeor dominikanów w Toruniu	mieszczka Małgorzata		
7.	1400	przeor dominikanów w Toruniu	rycerz? Jan Malkaw	żona	
8.	1400	przeor dominikanów w Toruniu	Jan Poltis	żona Katarzyna i jej siostra Barbara	
9.	1408	provincjał dominikanów	rycerz Mikołaj z Chmielnika	żona Przilce	wystawił w Gdańsku
10.	1416	przeor dominikanów w Toruniu	mieszczka Elżbieta		

11.	1417	kustosz franciszkanów	rycerz Teoderyk Spyraw z Dylewa	ojciec Ditrich Spyraw, dzieci: Gerhard, Jan, Stefan, Maciej, Benigna i Małgorzata, bracia: Mikołaj, Jan, Gunther, Henryk i Kacper, siostry: Ermeltrud i Elżbieta, siostry żony: Anna i Benigna	
12.	1418	gwardian franciszkanów w Chełmnie	rycerz Teoderyk Spyraw z Dylewa		
13.	1437	minister prowincjalny franciszkanów	Jerzy Ruthort	żona Katarzyna i córka Małgorzata i za dusze: Mikołaja Ruthort, Agnetis, Barbary, Agnetis, Doroty i wszystkich przodków	wystawił w Toruniu
14.	1440	przeor dominikanów w Toruniu	Michał Szamber		
15.	1454	gwardian franciszkanów w Welawie	Mikołaj Schorden	żona Dorota	
16.	1457	provincjał dominikanów	Mikołaj Brand z Nowego Miasta		wystawił w Toruniu
17.	1462	przeor dominikanów w Toruniu	wojewoda chełmiński Gabriel Bażyński		
18.	1470	przeor dominikanów w Toruniu	Gertruda Sikonin		
19.	1472	przeor dominikanów w Elblągu	Bartel Ferman	żona Dorota Brandischen, Jakub Ferman, Mikołaj Brand, Jan Ferman	
20.	1473	przeor dominikanów w Toruniu	Jan Langehermanna		
21.	1475	minister prowincjalny franciszkanów	pewne małżeństwo	żona Katarzyna oraz przodkowie Augustyn Melsayk i Mikołaj	wystawił w Toruniu

22.	1477	przeor dominikanów w Gierdawach	rycerz Kacper Sparow z rodzina	(zob. tekst główny)	wystawił w Wewelawie
23.	1481	kustosz franciszkanów w Inflantach i Prusach	Mikołaj Wegener	żona Barbara i dzieci	wystawił w Zalewie
24.	1485	kustosz franciszkanów w Inflantach i Prusach	Bartłomiej Strikener	Kacper i Gertruda Schroter i ich dzieci Jan i Bartłomiej, rodzice: Jan Schroter, Małgorzata, Mikołaj, Katarzyna i inni	wystawił w Gdańsku
25.	1493	minister prowincjalny franciszkanów	Kacper Schroter	żona Elżbieta, przodkowie: Anna, Jakub Westfal, Mateusz, Walenty i inni	wystawił w Toruniu
26.	1494	minister prowincjalny franciszkanów	Jan Westfal	żona Barbara	wystawił w Wewelawie
27.	1496	kustosz franciszkanów w Inflantach i Prusach	Jan Neuendorff		
28.	1497	przeor dominikanów w Toruniu	Ludwik Mortęski, później podkomorzy chełmiński		
29.	1498	gwardian franciszkanów w Chełmie	Jan de Damerau rycerz z ziemi chełmińskiej	rodzic: Mikołaj i Katarzyna, żona Barbara, jego synowie Krzysztof i Jan oraz siostra żony Katarzyna	
30.	przed 1501	dominikanie Elbląg, franciszkanie Zalewo	Gertruda Wobeczins	brak danych	
31.	1518	dominikanie w Gdańsku	Mikołaj Schwichtenberg	brak danych	
32.	1518	przeor dominikanów w Toruniu	aptekarz Hieronim Buchner	żona Agnete	za zgodą prowincjała

W przypadku wszystkich dokumentów przyjęcia do bractwa klasztorowego osób świeckich widać wyraźnie ich funkcję memoratywną. Chodzi tu przede wszystkim o dokumenty wystawiane w celu potwierdzenia bliskich kontaktów z osobami indywidualnymi, ale aspekt obecny ten jest również w tych, wydawanych dla przedstawicieli korporacji religijnych (bractw) czy też cechów. Tego typu dyplomy wystawiali zarówno dominikanie, franciszkanie jak i augustianie eremici. Przekonanie o skuteczności modlitw za duszę własną, jak i możliwość wsparcia dla bliskich, którzy znajdowali się w stanie zawieszenia w czystości, stawała tego typu zabiegi jako ważny element w staraniach świeckich. Ta swoista ekonomia zbawienia mogła prowadzić do uproszczonego pojmowania roli uczynków osobistych i zdawania się niejako na wyspecjalizowaną grupę zakonników, których modlitwy miały gwarantować większą skuteczność podejmowanych w tym celu zabiegów. Praktyka ta z czasem doprowadziła do zniekształcenia pierwotnej idei i spotkała się z niechętną reakcją, której kulminacją była krytyka podnoszona szczególnie silnie w doktrynie zwolenników reformacji.

**Participationem omnium bonorum – forme et importance
de l'admission à la participation aux biens spirituels
de l'ordre selon l'exemple des mendiants dans le pays
de l'ordre teutonique en Prusse**

Résumé

Le principe de fonctionnement des couvents de mendiants dans la société médiévale consistait à maintenir des contacts étroits avec l'entourage le plus proche, ce dernier leur procurant un soutien matériel important. La confirmation de ces relations proches prit la forme de contrats conclus avec des communautés de métiers et des personnes individuelles, traitant de l'admission à la confrérie monastique et à la participation à tous les biens spirituels de l'ordre (*participationem omnium bonorum*). La création de cette pratique tire son origine de la tradition selon laquelle les couvents furent traités comme des communautés amassant par leurs prières, certains mérites particuliers de Dieu, trouvant leur réalisation dans la création de coutumes consistant à accueillir des personnes individuelles et des communautés de métiers pour qu'ils participent aux grâces d'un couvent. Cette coutume était aussi pratiquée dans les couvents de mendiants. L'universalité d'établissement de ces contrats trouva sa justification à travers l'utilisation de formulaires tout prêts. On voit une certaine gradation dans l'accès aux biens spirituels amassés par le couvent. D'abord la

participation aux biens d'un couvent, d'une province et enfin de tout un ordre, était confirmée par les autorités monastiques compétentes (père gardien ou prieur, ministre ou père provincial, chapitre et enfin général). La coparticipation aux biens monastiques signifiait l'admission à la confraternité (*confraternitas*). Ceci garantissait une participation spirituelle aux biens découlant des bonnes oeuvres réalisées par l'ordre (*omnium missarum, oracionum, predicacionum, ieiuniorum, vigiliarum, abstineniarum, laborum ceterorumque bonorum*). Plus de la moitié des documents qui nous sont connus en matière d'admission à la confrérie, et établis par des mendiants du pays de l'ordre teutonique, parlent des donations de fidèles. Il s'agissait d'une forme de redevance fixée par un couvent ou par un ordre entier. Lorsqu'il était question d'admission à la participation aux biens spirituels du couvent, on ne mentionnait généralement pas d'offrandes déposées, ceci pouvant être une confirmation de piété et d'engagement de la personne admise à la confrérie. La situation était différente en cas d'engagement de célébration à la messe éternelle, aux prières devant le retable, dans la chapelle et en cas de droit aux funérailles. L'étude des destinataires de ces documents démontre une activité efficace des mendiants en milieu diversifié. Y sont évidemment présents les bourgeois, mais aussi la chevalerie locale et même les habitants de la campagne. L'importance de la mémoire est palpable aussi bien dans les textes de documents établis pour les laïques (énumération de prénoms des personnes pour qui les prières devaient être faites par exemple) que pour les représentants des confréries et des communautés de métiers (inscription dans le calendrier monastique).

Traduction: Iwona Bartosz-Przybyło

Rafał KUBICKI – dr, pracownik naukowy Uniwersytetu Gdańskiego, prowadzący prace badawcze z zakresu dziejów Kościoła na ziemiach polskich, przede wszystkim w państwie zakonu krzyżackiego oraz kultury i form pobożności w późnym średnio-wieczu.